

„fészket rakott az ügyvéd...”

KÉPVERSEK

A címben szabadon megidézett verssor *Tamkó Sírátó Károly* egy konstruktív szabású (villany?, neon?) költeményéből való (*Válóper*), a teljes verskép az *Aczél Géza* bevezető tanulmányával, válogatásában és szerkesztésében megjelent kislumban megtalálható. Mi a sort „első jegyzésben” említjük itt, hiszen az ifjúság számára és *Béládi Miklós* emlékére ajánlott gyűjtemény az első önálló hazai híradás a „*fructus e Parnasso*”, akár a „*vizualis poézis*” vagy a „*metaköltészet*”, a lírai licenciák és a „*nagyszabású alkímiai kísérletek*” (stb.) birodalmából, a fészkekrakás és Aczél ügyvédszerepe nyilvánvaló. És hogy az antológia „hazai”, ez bizony évülhetetlen érdeme. Hiszen pl. a magyarországi barokk kori és szinte egészében kéziratos és latin nyelvű kalligrammatikus költészetnek (Lepsényi István gyűjteményének, a kollégiumi kéziratoknak, Kemenes Egyed, Palocsay György, Moesch Lukács, Langi Mihály és mások műveinek, kísérleteinek) ez az antológia első e táji és önálló foglalta lett, *Kilián István* madárröptű felvillantása (*Új Írás*, 1980. november) vagy éppen *Aczél Géza* és *Béládi Miklós* hasonlóképpen kurta fel-felmutatásai után (*Alföld*, 1980. május).

A recenzenst már régóta izgatják a „*poesis ludens*” megszállottjai, a „*carmina* vagy *epigrammata figuratá*”, az „*okuláris költészetet*”, mindezek számtalan lehetőségét és változatait üző magyar barokk manieristák, a Lepsényi-gyűjtemény egy-egy darabjával meglepítésére és véletlenül az olasz *Giovanni Pozzi* e témáról szóló nagyszerű monográfiájában – *La parola dipinta*. Milano, 1981. – találkozott.

Aczél Géza válogatásába e szimbolikus és ikonikus feladatokat egyaránt ellátó kéziratos gyűjteményből immáron tíz lap került – ez maga főnyeremény. Igaz, szerepeltek mindezek már a Kilián-tanulmány mellékleteként is, és az olasz gyűjtemény lapjain összehasonlíthatatlanul szebbek a reprodukciók, vannak közöttük színesek is, de a fészkekrakásnál ne legyünk elsöre elégedetlenek.

Ugyanígy meglepő, hogy *Johannes Baptista Adolph* győri jezsuita tanár Pannonhalmán őrzött kéziratos hagyatékából (215 hasonlóan furfangos epigramma!) a kötet szerkesztője megjelenítésre méltót nem talált, pedig a lelki szemeim előtt módfeletten izgalmas *Paintner-hagyatékot* az ITK 1979-es évfolyamában *Korzenszky Miklós Richárd* igen csak megnyerő és értő módon, bár eléggé kevés példát idézőn mutatta be. Hiányolom még az Aczél által is említett *Jacob Masenius*, *Piscator* és mások hasonló műveit, és bizonyára lennének még felmutathatók a megidézettek kézirataiból, a kollégiumi hagyatok őriznek még feltehetően hasonló, bemutatásra érdemes lapokat. Ha már *Molnár Gergely* megszámlálhatatlan kiadású latin nyelvtana, a piarista *Moesch Lukács* költészettana (Trencsén, 1693), *Szenczi Molnár Albert* példája (köztük *Janus Pannonius* egy epigrammájának képes magyarítása) oly sok hasonlóképpen kalandos alkotás megszerkesztésére, megrajzolására nyújthatott nehezen visszagyűrhető ihleteket. Köztük a *halott búcsúztató* lapok, a legszebb tán *Misztófalusié*. A „*labirintusverseket*”, ezek változatait nem is emliteném.

A műfaj címszavai és variánsai *Fónagy Iván* kiemelkedő érdemű munkája révén a *Világirodalmi lexikon* lassú bővülésével kezdenek ismertté lenni az érdeklődők előtt, de hazai és latin nyelvű művelőiről még *Angyal Endre*, *Bán Imre*, *Julow Viktor*, *Klaniczay Tibor* és mások kitűnő tanulmányai után is keveset tudunk. Csupán csak „felszíni fejtést” mutat fel róluk *A magyar irodalomtörténet bibliográfiájának* első kötete (Bp., 1972), a „mélyebb vágatok” hátravannak még, a kézirattárakban legszebb álmaim szerint még bőséges telér található. Ha már a Lepsényi-gyűjtemény és másoké a felszínre került.

Az említett *Pozzi* 28 nagyalakú lapon sorolja az efféle költészet irodalmát, könyvének glosszáriuma és analitikus indexe biztossággal, kimerítő gazdagsággal vezet a keleti és európai változatok és művelőik között. Pedig hát szinte csak *Apollinaire*-ig jut el. Ugyanígy *Jérôme Peignot* látványos albuma – *du calligramme*, Párizs, Éd. du Chêne – az antikvitás és a reneszánsz, az arab, a héber vagy a kínai nyelv képes versein, *technopaignion*-jain és *kalligráfiáin* át vezet a 16–18. század *Figurengedicht*-jeiig, *Bilderreim*-jeiig, *Panard* 1803-as butéliájától, rombuszaitól talpas üvegpocharáig és tovább. Elandalítanak itt a keleti jelekből képzett állatfigurák és *Rabelais* butykosa, nem is számítva az elemző bevezetés babiloni, kréai (stb.) eredetű szövegábráit és ábraszövegeit. A 172 verskép a legmodernebb változatokig jut, Apollinaire, *Louise de Vilmorin* e századi kalligrammái mellett *Jean-Luc Parant* spirálverse, *Pierre Béarn* szerelmespárja („*Amour*”), *Gerhard Rhum* „Du und ich”-je a legszebbek talán, *Gregory Corso* „Bombája” **Eörsi István** magyar nyelvén *Az utolsó gengszter* című válogatásban megtalálható (Bp., 1976). *Klaus Peters Dencker* temek összefoglalását – *Text-Bilder, Visuelle Poesie International*, Köln, 1972. DuMont – *Kosteianetz* angol nyelvű, *Gomringer* német és mások más nyelvű kiadványait, a párizsi *Opus International* című folyóirat „*Poesie visuelle*” számát (1973. január) már-már alig merem említeni. Bár mindegyiket a hazai album szerkesztője és összeállító szövegírója is ismeri, így fel tudta mérni maga is, mi maradt ki a megjelenített görögök és a modernebbek, akár a maiak közül. A spanyol barokk manieristáit, az angolokat vagy a német pegnitziakat nem is említeném, a szóalakok és a szövegformák autonóm erejéről feltehetően mégiscsak jobban árulkodnának az ő műveik: ez a kor kimaradt a megidézettek közül.

Szükségnek érzem a műfaj más nyelvű, akár magyarra fordított megjelenítéseit is. A bevezető 12 példája a sok-sok ezerből ugyancsak kevés, jelentős „átköltések” hiányoznak a periódusok között. Feltűnő ez még akkor is, ha kitűnőek *Kerényi Grácia* görögből magyarra való fordításai, Radnóti Apollinaire-, Tandori *e. e. cummings* átültetése valóban klasszikus remek. A görögök szürinx-, szárnyak- és oltárversei pedig mégiscsak kézírásban (hisz mindez maga is „akció”), ugyanígy *Nagy László* cédrusverse és mások hasonló formában lennének igazán élvezhetők: bennük a „pillanatnyi psziché vizualitása” is. Ha már a kézirat formája a költő hangulatát, beállítottságát, jellemét (stb.) is közvetítheti *Michel Butor* szerint. *Arany János* sem szedette véletlenül így dőlt betűs szavait, gót betűkkel a *Buda halála* mottósövegeit. A tipográfiai játék a forma „hűvösebb vonulata” ítéletem és érzésem szerint, a kézirat önfelmutatóbb és líraibb. *Ezra Pound*, *Mallarmé*, *Dylan Thomas*, *Aragon*, *Arno Holz*, *Georg Trakl* és mások (mindannyian távollevők) nem véletlenül adnak szigorú nyomdai utasításokat kalligrafikus, kalligrammatikus műveik társaiként.

A megsebzett galambon kívül (Apollinaire) vannak a szerzőnek más-más képzett remekművei, századunkban pedig jó néhány hasonló értékű kalligrammista működött, nem merném sorolni a kimaradtakat, még kevésbé a konkrét költészet, a *dadaletteria* és a „modernebb vizuális lírai nyelv” mindegyre bővülőbb számú híveit és változatait. Mindezek elmaradásáért hiányérzetünk sikolya nyilván a kiadót, a szerkesztés szűkkeblőségét illeti. Bár teljes felmentést a válogató sem kaphatna a lírai vizualisták elképzelt ítélőszéke előtt.

Igaz ugyan az is, hogy az elemzések elmaradásával, a hazai szempontú és főként modern, kortársi válogatásba nem kevés igencsak gyenge mű került. Ötletnek másodlagos, képek és versnek egyaránt erőltetett, ítélet aligha olvasható a változatok és a megjelenítés körül. Hasonlóképpen az történt, mint a *Ver(s)ziók* (Magvető, 1982) vagy a *Képköltemény*-album (Újvidék, 1970) esetében, bár mindkét gyűjtemény versábrái között az itt megidézettnél néhány szellemesebb ötlet is található. Akár a hazai vagy külhoni magyar nyelvű folyóiratokban – a recensens számára pl. *Csorba Béla* kecskét idéző *Csali*

meséje (Híd, 1978. október) reveláció, ugyanúgy Szombathy Bálint kötetében és albumában, a folyóiratokban meg-megjelenő, ily formájú művei. A Képversekben közölt amúgy is hamis: az angyalka egy emberfejet lógat a zsinagoga – ebből a fejből itt csupán egy fekete paca látható. Eltűnt a zsinagoga is, nincs mire forduljon a géppisztoly csöve. Ez a szövegrajz különben sem tartozik Szombathy legjobb munkái közé, a *Poetry – no more* című gyűjteményében (Újvidék, 1981) benne sem található. És hiányolom még Babits Vakok a hídon, *Kosztolányi* Ezek a fák című verseit, *Jung Károly*, *Szilágyi Domokos* és mások hasonlóul képzett műveit. Micimackó fáját (*Milne*), *Hollander* vízben tükröződő hatyuját, *Cirier* „nyomdászszemét” és másokat az érdeklődő megtalálhatja a Világirodalmi lexikon „íráskep” címszava lapjain, de *Raymond Queneau*, *Maurice Roche* és mások bemutatását egyelőre hiába keresi – van tehát pótolnivalónk a téma körül.

Oda képzelek a Képversek végére egy glosszáriumot és névmutatót is, az alapművek (Pozzi, Peignot, Dencker, Gomringer és mások) említése után a magyar nyelvű elemzésekről szóló bibliográfiát. Ebben Szombathy Bálintnak az Új Symposion mellékleteként megjelent három füzetét (*A konkrét költészet útjai* – 1977), *Bujdosó Alpár*, *Nagy Pál*, *Papp Tibor* itthon és másutt megjelent elemzéseit, kísérleteit. *Tandori Dezső* hatvani füzetét (*Hérakleitosz* H-ban – 1981), két kiállítás említését (*Szövegek – Texts* – Balatonboglár, 1973; *Kép/vers* – Bp., 1974) – mindkettő a „nemzetközi, vizuális, kísérleti költészet” változatait és művelőit mutatta be, Tandori a füzet elején az ilyforma mű alkotói folyamatát.

Aczél tanulmányában szó eshetett volna a „labirintusköltészettről” is. Mindennek alapműve előttem *Janet Bord* és *Jean-Clarence Lambert* kitűnő albuma („*Labirinthos et dédales du monde*”, Párizs, 1977), legizgalmasabb olvasmányaim között. Mellette magyarul *Paolo Santarcangelié* (Bp., 1970).

Bár a vizuális költészetnek a recenzens szerint legalább három vonulata lett a történelem során. A kalligramma lágyabb, rajzosabb és kézírásos folyamata (a görögöktől Apollinaire-en át mondjuk Nagy Lászlóig, Juhász Ferencig) mellett két „kemény” vonulat mutatkozik. Az egyik a szövegelményt nem nyújtó betűkollázs, a dadalettria – Marinetti vagy Kassák tipografikus táblái után a komputer-versgrafikák –, a másik a konkretizmus vagy vizualitás (és mások) szándéka szerint „igét, dallamot és képet” egyaránt nyújtó, számtalan változat. Mindezeknek egy tágabb horizontú irodalomtörténeti és irodalomtudományos feldolgozása már bizony régóta esedékes feladat.

Szükségességét a *Kultúra és szemiotika* című tanulmánygyűjteményben *Stefania Skwarczynska* (Bp., 1981), *A líra ma* címűben (Bp., 1968) *Bense*, *Krolow* és mások égető igényként sürgetik.

Úgy tűnik, Aczél gyűjteménye, ez az ifjúság érdeklődésére szánt, „népszerűsítő” és madárröptű album „alapmű” lehet magyarul – „*az ügyvéd valóban fészket rakott*”. És bár ez a fészkek eléggé laza szövésűnek mutatkozik, vékonynak a lomb, amelyhez simul – mégiscsak örülhetünk. (*Kozmosz*)

BODRI FERENC